

НАСТАВА И СТАТУС СРПСКОГ ЈЕЗИКА У ЦРНОЈ ГОРИ ДАНАС

Говорим вам из перспективе професора српског језика и књижевности. Радим у Гимназији у Котору и предајем предмет који се зове Црногорски-српски, босански и хрватски језик и књижевност (или како га ученици зову Црногорски и пријатељи, а мој пријатељ и колега Веселин Матовић у својој књизи „Ноћ дугих маказа” ову синтагму претвара у израз „четири у један или један начетворо” и говори о непоштовању конгруенције у самом називу предмета, јер би граматички правилно било Црногорски-српски, босански и хрватски језици и књижевности).

Сав мој садашњи рад, као и сво моје досадашње школовање, и сво моје пословно ангажовање припада српском културном обрасцу. Сматрам, као и сви ви, да српски културни, духовни и језички простор превазилази територију данашње Србије. У чему је онда проблем, и зашто нам се ова тема - Настава и статус српског језика у Црној Гори данас -, намеће као судбоносно питање везано за очување српског, а и црногорског идентитета у Црној Гори? За мене је Црногорац исто што и Србин јер ми књижевно памћење сеже даље и дубље од Берлинског конгреса.

Намећу се и следећа питања: Зашто је данас потребно чувати српску језичку културу у Црној Гори када је она вјековима успјевала да се сачува на тим просторима, без обзира на различите историјске и друштвене околности које јој нису биле наклоњене?

Колико ми, професори српског језика и књижевности, који смо остали да радимо у тамошњим школама, упркос непоштовању наших диплома, наших звања (јер смо у међувремену присилно на двосатном семинару сви добили сертификате да смо и професори Црногорског језика), можемо утицати на очување статуса српског књижевног језика, а тако и српског културног идентитета, када је више него очигледно да се с планом урушава комплетан српски културни образац у данашњој Црној Гори (мислим не само на језик, већ и на историју и вјеру)?

Овом формулацијом „професори који су остали да раде у тамошњим школама” не желим да умањим вриједност поступка никшићких колега, професора који су се побунили и добили отказе јер нису пристали да предају предмет који је 2007. преименован у Матерњи језик и књижевност. То није било обично преименовање, већ почетак реализације великог пројекта потискивања српског језичког и културног идентитета, преидентификације (по имену државе) цјелокупног српског културног наслеђа на простору Црне Горе, а која се најнепосредније и најефикасније споводи преко образовног система, преко школских програма и идеолошки конципираних уџбеника, посебно оних за језик и књижевност.

„Матерњи” је врло широк лингвистички термин, и те 2007. године, када је све почело, он је могао штошта да значи, чак је и професор Бугарски оправдавао тај назив у земљи која је у транзицији; ја сам често у шали знала да кажем да предајем Олгин језик, јер ми се мајка звала Олга. На Сајму књига те године дијелио се онај чувени постер на којем су представљени мајмун, магарац и зебра који говоре матерњим језиком, а Његош, Марко Миљанов и Никола Петровић обиљежени су као говорници српског језика, ученици су се, јер им је то било дозвољено, одлучивали за кинески језик као матерњи и тако редом... Крајни резултат те папазјаније је име предмета које смо добили на почетку школске 2011/12. године, а то је Црногорски-српски, босански и хрватски језик и књижевност. Име је настало након договора тадашње и садашње власти и дијела опозиције, а без икакве консултације лингвистичких ауторитета и професора који предају језик и књижевност у основним и средњим школама.

Превара је била очигледна већ на почетку. Име предмета је задовољавало све националности у Црној Гори (Албанци имају наставу књижевности на свом језику одвојено од свих осталих), али уџбеници који су се продавали у књижарама и били препоручени од стране Националног савјета за образовање били су искључиво везани за „нови црногорски језик и нову језичку културу”. Читанке не носе никаква одређења, зову се само Читанке за први, други, трећи и четврти разред. Аутори су разни, не омаловажавам их, али превише их је да би се памтили. Што се тиче уџбеника за језик они су јасно именовани као Црногорски језик за први разред гимназије и тако редом до четвртог; Аутор је Аднан Чиргић за сва четири разреда, а други аутор се мијења. Уџбеници који су се користили од 2007. до 2011. били су: Читанка Божене Јелушић и Татјане Бечановић за први разред, а за други, трећи и четврти аутори су били Божена Јелушић и Миодраг Павловић; уџбеници за језик су се звали Свијет језика и потписивали су их Ранка Глушица и Дајана Шеваљевић. Ових уџбеника више није било у продаји у септембру 2011, јер је у њима колико толико био сачуван добар дио српске књижевности и историје српског језика. Свијет језика је замијењен уџбеником Црногорски језик након нормирања Црногорског језика граматиком и правописом аутора Аднана Чиргића, Ива Прањковића и Јосипа Силића. Дошло је до благог негодовања у локалним медијима некадашњих аутора читанке због крађе ауторских права, али то је врло брзо заташкано.

Огласили су се родитељи и ученици у двије основне школе, у основној школи у Радановићима (Грбаљ) и основној школи у Радовићима (Луштица), и тражили да настава у њиховим школама буде искључиво на српском језику јер су се сви ученици у поменутиим школама изјаснили да говоре српским језиком. Обустављена настава у овим школама покренута је лажним обећањима да ће се њихови захтјеви испоштовати и да ће ученицима бити омогућено да се школују на српском језику. Ништа од обећаног није реализовано, јер су програм и уџбеници и у овим школама исти као и у свим осталим школама у Црној Гори.

У програму наставе књижевности за основне и средње школе у црногорском образовном систему који је у примјени од 1.септембра 2011.године стоји: „Наставу књижевности слушаће сви ученици заједно без обзира на националну или језичку припадност, јер она није замишљена као национална књижевност (грешка у конгруенцији настава није књижевност), већ као књижевност која обухвата јужнословенски простор и обухвата (стилска грешка) репрезентативне писце – представнике епоха (ваљда књижевних) у европској и свјетској књижевности. Програм за наставу књижевности није рађен по националном критеријуму. Квалитет писаца и књижевних ђела био је одлучујући фактор при њихову увођењу у заједнички програм.”

Да ли је у питању квалитет писаца или нешто друго закључићете сами након навођења оних писаца који више нису у школским програмима, а ни у уџбеницима за средње школе, и њихово помињање и анализа њихових ђела зависи искључиво од савјести, да не кажем и храбрости, професора-наставника језика и књижевности.

Своје излагање везујем за програм средње школе јер радим у гимназији.

У првом разреду нису више заступљени у оквиру средњовјековне књижевности: Св.Сава (Житије светог Симеона), Теодосије (Житије светог Саве), Стефан Лазаревић (Слово љубве), Константин Филозоф (Житије деспота Стефана Лазаревића). Умјесто њих проучава се Летопис попа Дукљанина, Легенда о Владимиру и Косари (36 глава из Краљевства Словена – у објашњену које иде уз одломак аутори читанке мартирају непознатог Зећанина из Крајине који је написао биографију о дукљанском кнезу Владимиру, наглашавам ово Зећанина јер ће та зетска књижевност бити главни темељ црногорске књижевности за ауторе нових уџбеника Црногорског-српског, босанског и

хрватског језика и књижевности. Појављују се као још као ђела црногорске средњовјековне књижевности: писмо Јелене Балшић (кћерке кнеза Лазара) њеном духовном оцу Никону Јерусалимцу из Горичког зборника, затим тестамент Ђурђа Црнојевића и статуту приморских општина. Као примјер српске средњовјековне књижевности дат је само одломак из Похвале кнезу Лазару, монахиње Јефимије.

У оквиру народне књижевности нема више проучавања пјесама које илуструју пођелу народних епских пјесама на циклусе (Женидба краља Вукашина, Косовка ђевојка, Марко Краљевић укида свадбарину, Диоба Јакшића, Ропство Јанковић Стојана, Освета Батрића Перовића, Почетак буне против хахија). Умјесто њих дате су пјесме Женидба Максима Црнојевића и Човјек паша и Михат чобанин. Вуков рад на сакупљању народних пјесама једва да је поменут и у првом и у другом разреду (када се проучава епоха романтизма).

Књижевност хуманизма и ренесансе такође је редукована (Марин Држић „Дундо Мароје” није више у програму и не може се касније у другом разреду направити паралела са ђелом Јована Стерије Поповића „Кир Јања”).

Суштина редукције програма је да се не укаже на континуитет српске књижевности. Професор Новица Петковић је међу првима истакао тезу да је српска књижевност дуговјечна јер има своју традицију. Оваквим избором писаца у црногорском програму за наставу књижевности та традиција се не може сагледати и ученици су збуњени. Интернетски памте појмове који им блијесну као на екранима рачунара, и заборављају их врло брзо јер нема успостављене узрочно-последичне везе када су наставне јединице из српске књижевности у питању.

У другом разреду нема више проучавања ђела Гаврила Стефановића Венцловића, Захарија Орфелина, Милована Видаковића, Лукијана Мушицког, Вука Стефановића Карацића (као писца Житија `ајдук Вељка Петровића), нема пјесме „Онамо, намо” краља Николе, нема ниједне пјесме Јована Јовановића Змаја, нема ниједне родољубиве пјесме наших романтичара, а ђело Петра II Петровића Његоша је посебно тумачено, тако да више тема „Горског вијенца” није истрага потурица, него реалан живот у Црној Гори... Доситеј Обрадовић је заступљен само одломком из Живота и прикљученија, не помиње се више његово писмо тршћанском пароху Харалампљу Мамули, ни Совјети здравога разума, а пјесма „Востани Србије” одавно није у програму.

Што се тиче епохе реализма нема Милована Глишића ни „Главе шећера”, разлог није само што је српска књижевност у питању, овђе се већ раније јављао проблем у анализи приповијетке јер су ђеца позајмљивање новца уз камату сматрала позитивним...

На крају другог разреда као слободна лектира проучавао се роман Горана Петровића „Ситничарница Код срећне руке”, али више то није било по укусу састављача програма. Они нису поштовали књижевноисторијске, естетске, педагошке, па и етичке критеријуме. Важнији су били идеолошко-политички циљеви, него научни критеријуми.

Иво Андрић је на сву срећу остао заступљен са приповијеткама и у другом разреду, па се осим „Аске и вука” (први разред) наставља проучавање његове поетике анализом приповиједака „Пут Алије Ђерзелеза” и „Јелена жена које нема”. Ја сам претенциозно додала прошле године једном бољем ођељењу и „Мустафу Маџара”, а када ме један мој професор питао зашто, јер је то претешка приповијетка за њих, одговорила сам искрено и спонтано: „Морају да знају већ сада, са шеснаест година, да је свијет пун гада и нашег и њиховог.”

Када је трећи разред у питању редукован је избор пјесама наших пјесника епохе модерне, нарочито ако су оне оне родољубивог карактера као што је Ракићева „Симонида” или Шантићева „О класје моје”. Нема текстова Богдана Поповића и Јована Скерлића, и нигђе се не помиње Београдски књижевни стил, нити се објашњава припадност писаца до данас том стилу. (Подгорички стил се маркира преко Ђела Балше Брковића, Драгана Радуловића, Андреја Николаидиса...)

Бела Боре Станковића „Нечиста крв” и „Коштана” се анализирају, али нису матурски канон, што значи да их ученици не морају читати јер она неће бити заступљена као градиво за екстерну матуру.

Већина писаца који су пјевали о Првом свјетском рату нису више у програму. Тако нема Милутина Бојића и његове „Плаве гробнице”, Душана Васиљева и његових пјесама „Човек пева после рата” и „Плач матере човекове”. Експресионисти су махом нестали, тако да стварност као средство спознаје унутрашњег бића Станислава Винавера, аутора српског експресионизма, остаје непознаница ученицима. Нема ни Растка Петровића и његовог путописа „Људи говоре”. Остао је ученицима непознат и српски надреализам јер је избачен из програма Оскар Давичо (поема „Хана” и роман „Песма”). Исидоре Секулић нема, а сатови у црногорским паланкама стоје, па стоје од једноличности и празнине живота. Нису више актуелне ни теме НОБ-е, па нема „Стојанке мајке Кнешпољке” С.Куленовића, мора се заборавити козарачка офанзива, ни „Јаме” Ивана Горана Ковачића (превише је актуелна тема „Јаме” након последњих ратова на овим нашим подручјима).

Опстао је Милош Црњански у програму са „Суматром” и „Сеобама”. Иако нема више његове поеме „Стражилово” у читанкама, остали смо да лутамо, „још, витки са запетим луком”...а тај неред у стварности и мислима нас одређује: „ У тренутку, кад ме хвата сан, ја се сећам, да су ми, у последње време, о томе причали и други, многи, моји познаници. Осећај стварности почиње да ишчезава и код многих мојих пријатеља који ми пишу писма. Кад ми пишу писмо, веле, никад нису сигурни из ког ће места писати идуће, а нису сигурни ни откуд ће слати свој одговор. Мењају се не само наше адресе, него и места у којима живимо, па и краљевства где смо се затекли... Сад се не смејем више. Не ваља овако како живим. Требало би тражити спаса, из те вртоглавице сна. Требало би позвати људе да стану, да се не растају, да не наносе бола, да се опет сретну.” (Код Хиперборејаца).

Матерња мелодија језика је нестала и нема потребе за Момчилом Настасијевићем и његовом „Тугом у камену” сматрају састављачи програма...

У четвртом разреду нема више „Баште сљезове боје” Бранка Ћопића, али није искована сабља која може сјећи наше насмијане зоре и тужне сутоне. Нема Десанке Максимовић да тражи помиловање од цара Душана, „Велика деца” Антонија Исаковича нису више велика, човјек је употребљен и злоупотребљен стално, па је „Употреба човека” Александра Тишме превазиђен роман за ауторе црногорских читанки. „Хазарски речник” је превише опасан, па ни њега нема да се не отрују ученици постмодерном српском књижевношћу. Има на сву срећу Пекића и Киша, па се некако, умјешношћу професора, може, уз проучавање њихових Ђела доћи и до идејних вриједности Ђела Милорада Павића. Сви морамо појести свој животни пут, као и црв свој кроз јабуку.

Да традицију треба ућуткати и у Ровцима гђе се недогађање замјењује богатством језика, говори и нестанак Матије Бећковића из читанке за четврти разред. Да би нас потпуно ућуткали, напунили су нам уста не земљом него лажима, па тако нема потребе да се проучава роман „Уста пуна земље” Бранимира Шћепановића.

Тикве више не цвјетају, иако се тешко дише, па ћемо заборавити и искуство Голог отока Драгослава Михајловића. Нема ни упутства како се одбранити од мрака заборавља, „научите пјесан то је избављење”-није више добра мисао упућена ученицима.

Мало сам се удаљила од научног приступа теми, па да јој се вратим на најсуровији могући начин. Ако нема књижевног памћења традиције српске књижевности у уџбеницима који се користе у настави Црногорског-српског, босанског и хрватског језика и књижевности, чега има?

У Читанци за први разред (аутори Александар Чогурић, Милица Вукотић и Андријана Делетић Милачић, Подгорица 2011), на страни 185 пише: „Значајни писани споменик с краја 12.вијека је ћирилски споменик Мирослављево јеванђеље, преписиван у Котору од 1186. до 1190. године, представља гранични споменик самосталнога развоја зетске књижевности. Писан је на бијеломе танкоме пергаменту и има укупно 181 лист на којима је текст распоређен у два ступца. Писала су га два писара, на два правописа, зетскоме и рашкоме. Главни писар писао је зетским правописом и звао се Варсамелеон, а његов помоћник писар Григорије је писао рашким правописом. Варсамелеон је био на челу Немањине дворске канцеларије у Котору. Приликом преписивања водили су рачуна да не погријеше, јер се то сматрало великим гријехом. Дио који је радио Варсамелеон припада црногорској књижевности, док дио који је писао Григорије припада српској књижевности. Григорије је био екавац, а Варсамелеон ијекавац.”

У датом тексту има стилских, граматичких и материјалних грешака. Наиме, присутно је нагомилавање израза споменик, очигледно и непотребно у првој реченици имамо - писани споменик је ћирилски споменик. Затим, аутори текста не знају да разликују употребу неодређеног и одређеног пријевског вида – значајни (значајан) писани споменик.

Материјалне грешке су неопростиве:

- Мирослављево јеванђеље „представља гранични споменик самосталнога развоја зетске књижевности”. Овај споменик јесте гранични у односу на глагољску писменост из преднемањичког доба, из тог периода је сачувано само Маријино јеванђеље. Што се тиче термина „зетска књижевност” то је само територијално одређење у доба владавине Немањића. На том простору сачувани су углавном преписани богослужбени текстови, а оригинална књижевност настајала је у централном дијелу немањичке државе, а то није Зета .
- Мирослављево јеванђеље је преписивано у Котору. Нема доказа за овај закључак. Сви научници који су се бавили проучавањем овог споменика (Стојан Новаковић, Љубомир Стојановић, Куљбакин, А.Белић, Петар Ђорђић, Лазар Мирковић, Дејан Медаковић, Никола Родић, Гордана Јовановић, Јелица Стојановић) тврде да је он преписан крајем 12. вијека на простору Хума, а највјероватније у манастиру Светог Петра и Павла у Бијелом Пољу, области која никада није била у саставу Зете.
- Ријеч „варсамелеон” пронађена је на крају рукописа, а значи врсту мирисног уља које се користи при илуминацији књига. Да је то име другог преписивача није доказано.
- Помињу се зетски и рашки правопис. Досадашња наука - историја језика - не познаје ову пођелу, зна само за старији српски и млађи (рашки) правопис. А.Белић помиње зетско-хумску правописну школу, али то не значи да се према систему правила писања може утврђивати припадност националној књижевности, више је то било територијално одређење правописне школе.

Тачно је да је Мирослављево јеванђеље писано различитим правописима српскословенског језика или старословенског језика у српској редакцији или рецензији.

- Аутори поменутог текста из Читанке за I разред нису чак усагласили своје закључке са аутором уџбеника Црногорски језик I. Наиме Аднан Чиргић у граматички за први разред, на страни 28 пише: „У зетском периоду развија се зетска (црногорска) редакција старословенског језика. Најзначајнији представник те редакције и репрезентативно ђело тога периода јесте Мирослављево јеванђеље...” И Чиргић уводи термин „зетски”, али он не помиње два правописа зетски и рашки, ни двије националне књижевности. Тако остаје нејасно шта аутори нових уџбеника сматрају редакцијом или рецензијом, а шта правописом и књижевношћу. Или су им ти термини једно те исто, синоними уз помоћ којих се измишља историја културе и писмености црногорског језика.
- Још једна грешка се поткрала ауторима Читанке. Они Варсамелеона сматрају ијекавцем, а дијака Григорија екавцем. Вокал јат се почео замјењивати својим рефлексима неколико вијекова након настанка Мирослављевог јеванђеља; у екавски и икавски рефлекс је прешао у 13. вијеку, а у ијекавски тек од 15. вијека. У 12. вијеку рефлекси јата нису постојали.

Овако побркане чињенице, очигледно намјерно, уносе хаос у свијест ученика и он више није сигуран у свој језички идентитет.

Овом приликом вам нећу говорити о суочавању са проблемима било какве националне нетрпељивости у разредима у којима предајем. Још увијек смо културни и међусобно поштујемо једни друге у вишенационалној средини, али осјећа се нелагода у многим ситуацијама када треба изговорити или написати српски језик и српска књижевност. Када професор записује обавезно заглавље писменог задатка. Умјесто некадашњег текста Писмени задатак из српског језика и књижевности, записује се Писмени задатак из Црногорског-српског, босанског и хрватског језика и књижевности. Ученици пишу по своме, како ко осјећа, или како ко смије, у зависности који је професор за катедром. Неки пишу Писмени задатак из српског језика, неки Писмени задатак из Црногорског језика... Професор углавном прећути и не коментарише заглавља, али то није рјешење. Нарочито није рјешење толерисати правописну недоследност писмених састава (ученици почињу да користе нова слова црногорске азбуке с,з, као и остала правописна и граматичка правила нормираног црногорског језика, али недоследно). То професор најчешће и не може контролисати, јер већина професора нити зна, нити је прихватила правопис црногорског језика. Али на катедри за Црногорски језик у Никшићу већ има 90 студената црногорског језика и књижевности.

Једна моја колегиница прихватила је реченицу написану по правилима бабе Смиљане у задатаку који је требао дати одговоре на питање Хамлетове колебљивости. Реченица гласи: „У овом ђелу говори се о неђелу...”

„Неђела” има много у црногорским уџбеницима. Тако ова фонема Ђ (фонем по њиховоме) ствара забуну на самом почетку проучавања књижевности. Превод Аристотелове пјесничке умјетности, Милоша Ђурића, у Читанци за први разред, на страни 20 садржи реченицу која указује на опасност кварења језика само по слуху.

Реченица гласи: „Подражавање је човјеку урођено још од ЂЕТИЊСТВА, и он се од осталих створења разликује по томе што он највише нагиње подражавању и што прва своја сазнања подражавањем стиче; затим, сви људи ОСЕЦАЈУ задовољство када посматрају творевине подражавања...” Ја се страшно плашим за будућност ђеце која ће, учећи из лоше конципираних и лоше написаних уџбеника, а у средини која болује од доказивања црногорског идентитета у свим областима, подражавати „коваче лажног језика” и дивити се тој њиховој лажној творевини. Овђе нарочито мислим на ученике основних школа који немају никаква знања о српском језику, а упућени су на нове уџбенике искључиво написане на црногорском језику са садржајима примјереним да бране постојање тога језика и кроз историју и данас. Данашњи средњошколци ипак су некада нешто научили или бар нешто начули о српском културном обрасцу, па се код њих још увијек осјећа свијест о научној истини када је језик у питању.

Први су кренули у одбрану својих права представници Хрватског грађанског друштва и тражили објашњење од просветних институција како ће се у новонасталој ситуацији предавати хрватски језик и књижевност. За очекивати је да ће следећи њихов корак бити довођење предавача из Хрватске у средње школе. У основним школама у Боки они су већ присутни.

Сарадња Хрвата у Боки са хрватском културном заједницом даје резултате. Тако овом приликом истичем сарадњу Градске библиотеке Котор и Градске библиотеке Дубровник. Резултат те сарадње су три књиге савремене хрватске и црногорске поезије, прозе и драме, као и организација великог броја књижевних вечери са гостима - савременим хрватским писцима.

(Када је драма у питању, не могу да не поменем ново штампање драме Ива Војновића „Смрт мајке Југовића”. Ова драма је остала без пишчеве посвете. Јасно ће вам бити зашто, јер она гласи: „Свим српским мајкама.”)

Ми, Срби, се слабо оглашавамо, а слабо нас и чују. Пројекат за очување српског језика у Црној Гори предат је Министарству за дијаспору Србије. Нисмо добили подршку за тај пројекат, већ само информацију да су тренутно приоритети школе у Америци и у Канади.

Поменути отпуштени професори из Никшића имају своје начине оглашавања. препоручујем вам њихов часопис „Слово”, као и књиге Веселина Матовића „Ковачи лажног језика” и „Ноћ дугих маказа”.

Драги пријатељи, нећу вас питати како сте се ОСЕЦАЛИ док сте ме слушали (то је најчешће питање у црногорским читанкама након текста неке лирске пјесме), питајте ви мене о свему што вас интересује када је у питању настава језика у Црној Гори данас.

За крај предавања парафразираћу мисао о бићу у језику филозофа Хајдегера: „Док човјек говори он се самоосвјешћује”.

Вјерујте ми да док сам ноћас говорила самоосвјешћивала сам се по ко зна који пут и помало стиђела. Хвала.

Љиљана Чолан